

8. Гриценко А.А. Иерархия и сетевые структуры в институциональной архитектонике экономических систем // Дон НТУ Научные труды. Серия экономическая.– 2007.– №31-1.– С.51-55.
9. Древинг С. Р. Сущность и основные формы кластеризации экономики // Проблемы современной экономики. –№ 2 (30) . –2009. – С. 42-44.
10. Волошин О. Кластеры идут. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.companion.ua/Articles/Content?Id=5964>
11. Ленчук Е.Б. Кластерный подход в стратегии инновационного развития зарубежных стран / Е.Б.Ленчук, Г.А. Власкин // Проблемы прогнозирования . – 2010. –№ 5. –С.38-51.

Стаття надійшла: 08.10.2012 р.
Рецензент: д.е.н., проф. Бабич Д.В.

УДК 658

ІЄРАРХІЧНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СТРУКТУРОВАНІСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Рильков А.П., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Анотація. У роботі ієрархічність економічної системи розглядається як процес, а ієрархія – як результат. Серед складових структурованості ієрархічність є домінуючою і цементуючою. В якості показника, що характеризує кількісні зміни в ієрархії, пропонується використовувати питоме значення «ієрархічного числа».

Ключові слова: підприємство, управління, ієрархія, кількісний вимір, показник ієрархії.

The abstract. A hierarchization of economic system is considered as a process in the work, and a hierarchy - as a result. A hierarchization is a dominating and cementing feature of a compound structure. It is offered to use specific value of "hierarchical number" as an indicator which characterizes quantitative changes in hierarchy.

Keywords: enterprise, management, hierarchy, quantitative measurement, a hierarchy indicator.

Постановка проблеми. Проблема кількісної і якісної оцінки ієрархічності економічної системи є однією із основних в дослідженні її структурованості. Ми розуміємо ієрархію як послідовне розташування рангів, чинів, звань, управлінських ступенів, ланок і рівнів супідрядності від нижчих до вищих за їх підпорядкуванням. В такому сенсі дане поняття включає в свій об'єм також і людей, про чини і звання яких йдеться. Воно сполучене з поняттями ієрархічна драбина, ієрархія управління економічною системою, тощо.

Структурованість економічної системи означає рухливу наявність в ній взаємно розташованих і зв'язаних в просторі і часі елементів, що характеризує побудову системи. Ієрархічність як складова структурованості економічної системи означає, що в останній є також інші складові частини, вкупі з якими вона утворює єдине ціле. Взаємовідносини ієрархічності та структурованості завжди носять діалектичний характер, тобто відбуваються в усій їх суперечності та різноманітності і за належних умов можуть дрейфувати до збіг. Особливе місце в ієрархічності займає людська складова, а людський фактор в ній є найвпливовішим.

Саме ієрархічність, як наочне втілення структурованості системи управління і подібних до неї організаційних систем та як основна складова структурованості інших економічних систем, розглядається в даному дослідженні як його предмет. На нашу думку, ієрархічність за своїм призначенням виконує в системі цементуючу, об'єднуючу роль.

Реалізацію цієї функціональної призначеності система може забезпечувати як шляхом планомірного використання принципу владного примушування елементів до суцільності, так і шляхом врегулювання просторово-часових відносин між елементами на принципі консенсусності, безболісної трансформації системи та її елементів зсе-

редини. За відповідних умов перший шлях може поступово переростати в другий двома напрямками: зовнішнім – соціально-економічним, і внутрішнім – морально-етичним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ієрархічність як предмет дослідження розглядається в роботах вчених різних країн, в тому числі авторів з: України – Воронкової В. Г. [1], Ілляшенка С. М. [2]; США – Форрестора Д. Ж. [3], Джонсона Р., Коста Ф., Розенцвейга Д. [4]; Японії – Моріаки Цутія, Куніо Акагі [5]; Росії – Богданова А. А. [6], Мільнера Б. З. [7] та інших. Вона розглядається також керівним персоналом фірм та інших підприємств, зокрема на стадіях:

- попереднього проектування нової ієрархії управління;
- оцінки розробленого проекту і виправлення його;
- розробки специфікації ієрархії;
- модернізації та іншого подальшого розвитку ієрархії.

Проте, проробка оцінки стану ієрархії. На наш погляд, ще недостатня.

Формування ієрархії зазвичай супроводжується переборенням в оточуючому середовищі, природному і штучному, тенденцій до ізольованого самоутвердження частини в системі. Але в ідеалі цей процес не повинен відбуватись за рахунок інших частин, інакше рівень його моральності може знижуватись. Існуючим ієрархіям сучасних економічних систем, нажаль, характерна саме така тенденція.

Більш того, в ієрархії економічної системи повсякденно і повсюдно проголошується і здійснюється принцип – «мета оправдовує засоби». Тим самим проголошується і здійснюється знижений і суперечливий етичний ідеал.

Незважаючи на це, вищезгадана тенденція має світовий характер, бо є віддзеркаленням обраного людством ще в давні часи шляху свого розвитку і самовдосконалення на базі прогресу в техніці, технології і науці. Людство приречене прямувати цим шляхом доти, поки кожна особа не відчує необхідність визволення своєї волі від імпульсів себелюбства, а розуму – від захвату матеріальними інтересами, і поки вона, як особистість, соціальну дисгармонію не відчує і не усвідомить як щось неприпустиме, принижуюче, образливе, вимагаючи переборення.

Не слід вважати, що подібний процес обов'язково займе величезний період часу. Історія знає достатньо прикладів того, як великі диктаторські ієрархії продуманими системами виховання і освіти досягали необхідного впливу на психіку поколінь досить швидко. Однак це зовсім не означає, що треба йти саме диктаторським шляхом, тим більше, на рівні такої економічної системи як підприємство. Досягати цієї мети краще шляхом безкровних і безболісних перетворень усередині ієрархій і структур, відмовившись від агресивних доктрин минулого і здійснюючи постійний моніторинг.

Вищевикладене дозволяє також розглядати ієрархічність як поняття, цілком придатне для характеристики структурованості економічної системи, і може бути використане в моніторингу процесів структуризації, хоча деякі втрати інформації при цьому безумовно виникатимуть. Моніторинг процесів структуризації, перш за все, передбачає її вираження через узагальнюючі показники. Трудність формування таких показників полягає ще і в тому, що структура є складним явищем господарської діяльності і проявляє себе то як феномен, то як ноумен дійсності. Ієрархічність є більш доступною для моніторингу ніж структурованість, хоча ця доступність також є відносною. Тобто як відносна істина вона є об'єктом пізнання від дослідника, а не «із себе», бо останнє принципово можливе лише тоді, коли суб'єкт і об'єкт пізнання ототожнюються.

Невирішені складові загальної проблеми. До них ми відносимо:

- незавершеність теоретичного обґрунтування кількісної та якісної оцінок стану і динаміки розвитку ієрархії органів управління економічною системою;
- дефіцит дійових алгоритмів оптимізації ієрархій управління підприємствами та подібними ним економічними системами;
- недостатню ефективність механізмів використання потенціалу управлінських ступенів, ланок і рівнів супідрядності щодо зняття виникаючих протиріч між техноло-

гією і організацією виробництва, економічною системою і зовнішнім середовищем, видами виробництв у середині системи, тощо.

Формулювання цілей статі. Мета статті полягає в тому, щоб сформулювати рекомендації з методики кількісного визначення ієрархічних змін в економічній системі та запропонувати показник ієрархії, придатний до практичного використання при моніторингу зрушень, що в ній відбуваються.

Викладення основного матеріалу дослідження. Отже, ієрархія і структура, ієрархічність і структурованість доступні дослідникам для вивчення тільки в варіанті відносних істин. Тобто вони певною мірою агностичні. Скільки дослідників, стільки і особових, поодиноких варіантів однієї і тієї ж відносності істини.

З урахуванням цього одним із завдань науки стає розробка методик та інших інструментів своєчасного виявлення, дослідження і виправлення хибних тезисів в теоретичних побудовах щодо ієрархії, структури, тощо. Такі побудови можуть різнитися між собою за критеріями:

- хибності;
- наявності суб'єктивних елементів;
- відмінності об'єктів пізнання.

Перший критерій важливий для розпізнавання псевдотеоретичних учень, а другий і третій – для моніторингу відносно-істинних учень. Відмінності останніх можуть носити: по-перше – стадіальний характер, тобто відображати різниці в ступенях підняття до абсолютної істини, і це будуть відмінності по вертикалі; по-друге – сегментарний характер, тобто відноситись до різних рядів пізнаваних об'єктів, і це будуть відмінності по горизонталі.

Обидва види відмінностей необхідно постійно моніторити, оскільки процес накопичення наукою відносних істин, їх удосконалення є безперервним. При цьому, як правило, відкидаються не ряди накопичених раніше фактів, а лише їх застаріле тлумачення. Випадки, коли повністю відкидаються старі ряди накопичених раніше фактів – поодинокі і заслуговують прискіпливого вивчення, бо в цьому разі, замість спадкоємно замінюючих одне одного осмислювань, відкидається чимало раніше досягнутих відносних істин, а їх новий ряд, із включенням хибних із переліку попередніх, видається за дещо абсолютне. Кожне зерно відносної істинності, зерно пізнання «від дослідника» є дорожнім для системи, і не повинно загубитись.

Важливою умовою моніторингу відносних істин щодо ієрархії та інших об'єктів пізнання ми вважаємо їх кількісну визначеність, яка в подальшому дозволить вирішити, наприклад, питання моделювання ієрархічності, її факторного аналізу і включення як складової в інші факторні системи, тощо. На нашу думку, показник ієрархії має відповідати вимогам:

- свого первісного призначення в системі;
- місця системи в суспільному розподілі праці;
- мети та цілей управління системою;
- викликів ринкового середовища;
- взаємодії з ієрархіями зовнішніх систем;
- норм керованості;
- логічності, гнучкості і прогнозованості;
- постійного удосконалення і трансформації;
- інтегрованості з іншими організаційними та сторонніми ієрархіями;
- сталості системи та згрупованості її елементів, тощо.

Таким чином, показник ієрархії економічної системи має бути багатогранним за змістом та інтегральним за формою. Найбільш прийнятними в подібних випадках, на нашу думку, є показники із складною одиницею виміру спостережуваного процесу. Наприклад, такий показник як «процентне число», що використовується в банківській справі при оцінці мінливої бази для визначення відсотків по кредитах та має одиницю виміру «гривне-дні».[8]

По аналогії з показником «процентне число» ми пропонуємо в розглядаємому випадку як розрахункову базу використовувати показник «ієрархічне число», що вимірюватиметься кількістю ранго-елементів системи, а сам показник ієрархії – характеризувати кількістю ранго-елементів, припадаючих на один елемент, тобто питомим значенням «ієрархічного числа». Ранги елементів встановлюватимуться дослідником системи або її керуючою підсистемою згідно з їх належністю до відповідного її ступеня. Чим вищий ступінь, тим вищий ранг. Перший ранг – найнижчий. Його доцільно надавати ієрархічному ступеню, в якому згруповано найбільшу кількість елементів системи. Тобто, це має бути домінуюча за кількістю елементів ступінь. При рівних інших умовах, чим вище «ієрархічне число», тим складніша ієрархія елементів в системі і тим вона менш раціональна. Еталоном раціональності ієрархії системи, на наш погляд, можна вважати таку, за якою питома значення «ієрархічного числа» дорівнює одиниці. Це означатиме, що система не має надбудови і є самокерованою.

Запропонований показник ієрархії розглядається нами як складова частина показника структури системи і може використовуватись в подальшому для поглиблення факторного аналізу останнього, а також для кількісної і якісної оцінки структурних зрушень в системі, їх впливу на показники її функціонування, розробки рекомендацій щодо внесення в структуру необхідних коректив заради її покращення.

Як відомо, будь-які зміни в організаційних структурах не є легкою справою, бо головні проблеми тут – людські відносини. Крім того, зміни – це новаторство, яке повинно базуватись на нових ідеях, що мають сприяти реструктуризації системи шляхом відповідної мотивації і розвитку особистості, заміни відносин панування і підкорення їх більш демократичним формам відносин.

Завдяки цьому ієрархія, як складова структури, набуватиме рис нової організації, таких, як:

- заміна авторитарної ієрархії з її системою супідрядності ієрархією самодисципліни;
- наявність умов щодо вільного контролю працівником, як елементом ієрархії, свого трудового вкладу і відмови від пропозицій, що занижують цінність його послуг;
- відмова від підтримки авторитету усередині ієрархії монопольним користуванням інформацією;
- збалансованість ризиків і винагород в ієрархії;
- внутрішня мобільність кадрів в ієрархії, за якої трудові відносини покращуються за рахунок їх змінювання;
- захищеність прав підлеглого співробітника, яка зазвичай тим слабша, чим більше він піднімається по ступеням ієрархії;
- поділ відповідальності за розвиток особистості в ієрархії поміж індивідом і економічною системою.

Якщо ж мова йде не про удосконалення існуючої, а про створення нової ієрархії, то ця проблема зазвичай вирішується на дотик, шляхом «спроб і помилок», змінюючи ідеї і домагаючись успіху на кожному етапі їх реалізації. При цьому, слід подбати також про додатковий захист створеної ієрархії від негативного впливу вже існуючих.

Висновки. Все наведене вище дозволяє зробити наступні висновки щодо ієрархічності, як складової частини структурованості економічної системи:

- ієрархія є предметним втіленням структури системи управління та подібних їй організаційно-економічних систем. В інших економічних системах, де поняття структури за своїм обсягом є більшим за поняття ієрархії, остання може розглядатись як основна частина структури цих систем;
- ієрархічність і структурованість є процесами, що розвиваються, а ієрархія і структура – відповідними результатами цих процесів;
- сучасному етапу розвитку ієрархій і структур економічних систем здебільшого характерне владне примушування елементів до суцільності, що може суттєво знижувати їх морально-етичний рівень і духовність;

– теоретичні і практичні побудови щодо ієрархії і структури можуть розрізнятися за критеріями істинності, суб'єктивності, відмінності об'єктів пізнання, але це не відмінняє необхідності постійного моніторингу показників, що їх характеризують;

– для моніторингу ієрархічності доцільно використовувати запропонований автором показник «ієрархічне число» та установлюваний на його основі показник ієрархії.

Практичні кроки щодо удосконалення ієрархічності економічних систем мають проявлятися через набуття нею все більш привабливих рис і опанування належного місця в інноваційній стратегії розвитку економіки.

Література:

1. **Воронкова В.Г.** Управління людськими ресурсами: філософські засади. Навч. посіб. / Під ред. проф. В.Г. Воронкової. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 576 с.
2. **Ілляшенко С. М.** Менеджмент та маркетинг інновацій: Монографія / За заг. ред. проф. **С.М. Ілляшенка** – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – 616 с.
3. **Седов В. И.** Внутрифирменное планирование в США / Под общ. ред. В. И. Седова. – М.: Изд-во «Прогресс», 1969 – 456 с.
4. **Джонсон Р.** Системы и руководство. / Р.Джонсон, Ф.Каст, Д. Розенцвейг / Пер. с англ. под ред. Ю. В. Гаврилова и Ю. Т. Печатников. – М.: Советское радио, 1971. – 648 с.
5. **Русецкий С. Б.** Управление фирмами в Японии. Под общ. ред. С. Б. Русецкого. . – М.: Изд-во «Прогресс», 1969. – 456 с.
6. **Богданов А. А.** Тектология: (Всеобщая организационная наука). В 2-х кн./ А. А. Богданов - М.: Изд-во «Прогресс», 1989. Кн. 1 – 304 с.; Кн. 2 – 351 с.
7. **Мильнер Б. З.** Теория организации / Б. З. Мильнер– М.: ИНФРА - М, 2004. – 648 с.
8. **Кіндрацька Л.М.** Бухгалтерський облік у банку України: Підручник / Л.М. Кіндрацька – К.: КНЕУ, 2001. – 636 с

Стаття надійшла: 05.10. 2012 р.

Рецензент: д.е.н., проф. Горслов Д.О.

УДК 631.15:658.27

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Бабич А. П., канд. військ. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Анотація. В статті наводиться визначення і обґрунтування такої економічної категорії конкуренції, як конкурентний потенціал і викладаються методичні підходи щодо оцінки стану конкурентного потенціалу підприємства.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентні позиції, конкурентний статус, конкурентний потенціал.

The abstract. The article conducts an economic justification of competition categories as competitive potential and outlines methodological approaches to the assessment of the competitive potential of the company.

Keywords: competition, competitiveness, competition positions, competition status, competition potential.

Постановка проблеми. В системі понять і категорій, які характеризують конкуренцію, важливе місце займає така економічна категорія, як конкурентний потенціал, що являє собою потенційні можливості підприємства (фірми) щодо формування, збереження і розвитку конкурентних переваг в довгостроковій перспективі.

Враховуючи те, що конкурентний потенціал є відносно новою економічною категорією, теоретичні і методологічні питання щодо управління його формуванням і реалізацією ще не отримали належного вирішення. Початковим етапом процесу управління конкурентним потенціалом є етап оцінки наявних потенційних можливостей щодо ви-